

• РЕТРОРОМАН •

ОЛЬГА СЯЛІДА

ПТАШКА
НА ДОЛОНІ

Харків
«Фоліо»
2022

Проскурів, 1917 рік

1

Весна таким, як він, давалася найважче. Старе поранення щороку прокидалося разом із природою, нило, крутило, сковувало рухи. Не давало забути про все, що було, як би того не хотів.

— Бойове? — підсів біля Юргилевича молодий хлопчина у поношеній військовій формі. Тут, у шпиталі, такий одяг був звичним.

— Угу, — відмахнувся від нього Юрій і затягнув папіросу.

— Де прилетіло? — не збирався лишати його у спокої той.

— Давно то було. Ти ще пішки під стіл ходив.

— У війні з японцями, чи що? — гмикнув солдатик.

— З ними, — Юрій загасив папіросу і сплюнув гірку від курива слину на землю.

— А на цю війну, — кивнув кудись убік, — що, не покликали?

Юргилевич рвучко, хоч як йому боліло, встав і пішов до лікувального барака.

— Був би я дурним ще раз на смерть йти ні за що, — похитав головою, навіть не глянувши на солдата, що лишився сидіти на лавці.

— А якби було за що? — нізвідки вигулькнув за спиною високий чоловік. Юрій стерп: не вистачало ще за довгий язик на п'ятому десятку літ нажити проблеми. Придивився пильніше і впізнав у чоловікові начальника шпиталю Миколу Стаховського. Той ніби був не з таких, що може закласти.

Юрій спинився, зміряв Стаховського поглядом і простягнув йому скручену ще вранці з хорошого цигаркового паперу папіросу. Папір той йому, капітану другого рангу у відставці, а тепер власнику салону фотографії, постачали солдати за добрі знімки, які вони пересилали родичам. Таким презентом несоромно було почастивати будь-кого.

— А за що би то я мав захотіти віддати другу ногу? — гмикнув. — Я вже добре відчув, як сильно мною дорожать там, — показав пальцем вгору.

— Ну, припустімо, — Стаховський роззирнувся навколо, переконуючись, що їх ніхто не чує, — припустімо, за своє. Рідне.

— Яке таке своє? — не тямив Юрій.

— Та таке: своє. Окреме. Українське.

Юргилевич посміхнувся:

— Та ну, ніколи такого не буде. Може, десь там, — кивнув у бік, де за сотню кілометрів текла річка Збруч, — але не в нас. Наші вчителі добре відробили свою доплату «за обрусеніє краю». Побавляться, та й по всьому.

Стаховський похитав головою:

— Не всі наші так думають.

— А хто ж такі наші? — звів брову Юрій.

— Скоропадський. Хіба він не у тій же війні воював, що і ми? Ото й кажу — наші.

Юрій знав, що Стаховський теж був на війні з японцями, правда, в Червоному Хресті як лікар.

Про Скоропадського, що колись і справді також воював проти японців у складі Маньчжурської армії, Юргилевич чув. Російсько-японську війну 1904—1905 рр. Скоропадський розпочав командиром сотні, а в грудні 1910 р. вже в званні полковника став флігель-ад'ютантом царя Миколи II. Першу світову війну зустрів командиром бригади, незабаром почав командувати дивізією і отримав звання генерал-лейтенанта, а в січні 1917 р., напередодні Лютневої революції, прийняв командування 34-м армійським корпусом Південно-Західного фронту, реорганізованого восени того ж року в 1-й Український корпус.

Тими днями, відразу після Лютневої революції, коли до влади став Тимчасовий уряд, багато громад підняли голови. Казали, що Скоропадський хотів очолити громаду українську.

— То не той генерал, що ще вчора воював за Російську імперію, а вже нині за українців? — Юргилевич при тій мові дивився в нікуди. У зміни він вірив не дуже.

— Думаєте, якщо він колись присягав царю, то не може бути патріотом? — переможно глянув на Юрія Стаховський.

Юргилевичу лишалося хіба помахати перед носом лікаря пальцем.

— Ох і підловили! Тонко! — підкурив папіросу, бо Стаховський її так і не взяв.

— Болить? — лікар кивнув на Юрієву ногу, котру той виставив поперед себе.

— Весна ж. Самі знаєте.

— Юрію, я вам вже не раз пропонував операцію за своїм новим методом. Не розумію, чому ви так вперто відмовляєтеся. То якраз ваш випадок. Я можу допомогти.

Про його методику лікування кістяних ран заливанням їх стерильним теплим вазеліном Юргилевич знав. У шпита-

лі навіть передавали один одному газети, де писалося про унікальність того лікування. Але одне діло — прочитати на папері, а інше — пробувати щось нове на собі.

— Хай вже буде, як є, — сперся обома руками на ноги і важко встав. — Скільки мого лишилося...

Дві ночі по тому Юргилевич у час вже звичного йому безсоння думав про те, що сказав йому Стаховський. Невже справді українське має шанс підняти голову? Ще рік тому він і уявити не міг, що царська влада впаде. Навіть війна не спонукала до таких припущень. А бач, як сталося: от вже й революція, от вже й все по-новому.

Солдати у шпиталі більше мовчали, ніж говорили: на-пругу і невизначеність було помітно неозброєним оком. Ніхто не розумів, до кого пристати, де пересидіти, перечекаати, сховатися, поки усе минеться. Тільки молоденькі няньки, що ходили біля хворих і були здебільшого із тутешніх селян, перешіптувалися, що десь там хтось гуртує навколо себе проскурівських українців і збирається виступати за те, щоби їх допустили до влади. Але ж скільки то там тих українців? Жменька, і всі у селі.

У шпиталі Юргилевич друзів собі не набув, та й у місті теж. Ті, з ким хоч трохи зблизився, роз'їхалися у війну: хтось подався за евакуйованими навчальними закладами, а хтось так — шукати кращої долі. Юрій зі своєю самотністю жив у мирі: ніхто не бачив, як йому бувало часом важко ставати на поранену ногу, ніхто не сахався, коли він прокидався посеред ночі від уже звичних йому жахів.

Війна останнім часом снилася рідко. Може, забулося? Не забулося, але ж хіба то його біда мала значення, коли з фронту не вертало так багато солдатів, а ті, що вертали, — не мали рук і ніг, а як мали, то приносили в свої сім'ї ту рану, про яку Юргилевич знав не з чуток. Війна вбиває зсередини, навіть якщо зовні ран не видно.

А вночі Юрію снився сон. Яскравий, кольоровий. Ніби-то літає навколо нього велика пташка у пір'ї пшеничного кольору. Юрій дивиться на неї зачудовано, але торкнутися боїться. А пташка підлітає так близько, ніби навмисне вабить, лоскоче хвостиком його шкіру. Юрій розкриває долоню, і пташка сама всідається на неї. Тільки-но Юрій заносить другу руку, щоби накрити нею свою знахідку, як та випурхує із долонь і зникає в небі. Прокинувся із дивним відчуттям і щастя, і розчарування водночас. Здавалося, той дотик пір'їнок досі лишився на його долонях — навіть потер шкіру пальцями, щоби його позбутися.

Вранці Юрій повільно, ледь спираючись на ногу, сунув зі шпиталю до міста. Поки ніхто не бачив, можна було берегти ногу, ставати на неї злегка. А вже як вийде на Олександрівську — треба буде закусити губу, витягнутися струною і навіть посміхатися.

Найперше зібрався зайти до свого фотосалону, в якому хазяйнував молодесенький учень. Зарібків у таку пору майже не було — через непевність, якою дихало місто, люди не поспішали до знімки. Солдати здебільшого тинялися туди-сюди містом, роблячи виручку тутешнім кнайпам. Хіба польські родини, наче нічого не відбувалося, шпацерували вулицями чи без поспіху їхали повозами після служби в храмі.

Юргилевич вийшов на Олександрівську, раз по раз киваючи знайомим і відповідаючи на поклони, хоч як важко йому було. Біль проштрикував ногу при кожному необережному русі. Хоч лікування й полегшувало ті страждання, але треба було трохи припильнуватися.

— Обережно! — ледве втримався на ногах, коли якийсь хлопчина років восьми вривався в нього.

Юргилевич встояв, але малий таки перечепився через каменяку і розпластався на хіднику.

— Папе-е-ери-и-и! — заголосив хлопчина, траскаючи долонями по болоту.

— Вставай, — Юрій зціпив зуби і присів біля малого. — Я поможу тобі зібрати, — потягнувся до розсипаних навколо листків.

Невдовзі папери були зібрані, хіба деякі вже зовсім розлізлися від болота, то Юргилевич обережно склав їх вчетверо і запхав до кишені.

Малий кілька разів шморгнув носом і побіг своєю дорогою, але за кілька кроків спинився і гукнув:

— Дякую, діду! І пробачте!

Юрій обтер брудну руку об штанину і провів долонею по зарослій бороді: бач, уже діти дідом його кличуть. А йому ж то всього трохи за чотири десятки. Такі ще своїх дітей родять. Якщо ще років десять тому чоловік у його віці міг легко по смерті дружини (а вмирили вони часто, хто в пологах, хто за іншої слабості) взяти собі молоду жінку, то тепер, по війні, вже самі жінки не давали чоловікам проходу. Намагалися підступити до Юрія і вдови, й дівки, і молодиці зі знайденими від солдатів байстрючками, але він не підпускав. Бо нащо псувати життя ще комусь, як сам своє вже пустив за вітром?

Провів хлопчину поглядом, а рука потягнулася за паперами, що сховав до кишені. Розгорнув листівки і придивився до літер, що розпливалися від мокроти. То були оголошення про збори української громади. Зустріч мала відбутися того ж дня. Не те щоби Юргилевич аж так дуже хотів там бути, але подивитися, скільки ж збереться тих українців, кортіло.

Поки упорався із своїми справами — вже й день пішов до вечора. Хоч до будинку, де мали бути збори, було недалеко, але Юргилевич зі своєю слабою ногою добирався туди з пів години. В іншому випадку взяв би візника, але тоді би хтось та й знав, куди він їде. Тепер же з тим треба було бути обережним.

До будинку на вулиці Глухій дійшов уже тоді, як звідти вревчкою потяглися люди: запізнився. «То й добре, — за-

спокоював себе подумки, — подивлюся здалеку, хто і що». «Українців» на зборах виявилось немало. Були то і вчителі, і робітники, навіть солдати. Юрій впізнав того ж лікаря Стаховського, з ним були ще двоє — старший чоловік і молодий, худий і неспокійний. Серед жіноцтва знайомою Юргилевичу була хіба директорка виділової школи для дівчат. І хто би подумав, що їх у нібито російському місті аж стільки?

— О, капітан другого рангу! — гукнув раптом до Юргилевича Стаховський, коли той вже збирався йти геть. — Прийшли-таки на збори?

— Ще чого, — махнув рукою, — просто проходив повз, бачу, люди гуртуються, то й спинився, — ховав очі, як молодий.

— А виглядає так, ніби вас українське питання таки зачепило. Так чи ні, але знайте: ми створюємо українську громаду. Днями проведемо загальні збори. Якщо цікаво — приходьте.

Чоловіки пішли далі, а Юргилевич намацав у кишені свіжу папіросу, дістав її, понюхав.

— Вогню дасте? — перепинив якогось чоловіка, що йшов із запаленим ручним газовим ліхтарем. У місті ще до початку Великої війни на головних вулицях встановили електричні ліхтарі, але більшість дрібних провулків були темними, тож доводилося рятуватися старими лампами.

Чоловік без слів спинився і почекав, поки Юрій підкурить.

— А ви теж з тих? — чоловік кивнув на людей, що виходили з будинку № 1 по вулиці Глухій.

Юргилевич нахмурився:

— З чого ви взяли?

— Та хто вас тепер розбере, — знизав плечима, — дивлюся — ніби вчений. А вчені тепер усі пішли за українською громадою.

Юрій затагнувся папіросою, провів поглядом останніх з відвідувачів зборів і пошкодував, що піддався спокусі прийти сюди: ще хтось впізнає... Тепер не знати з ким бути ліпше, часи непевні. З Глухої вирішив одразу вертати до шпиталю. Дорога була неблизька, зважаючи на його слабкість, тож на майбутнє вирішив зайвий раз в місто не виходити. А якщо вже йти, то не шкодувати грошей на повіз. Якраз-то з грошима тепер і було сутужно. Юрій навіть подумував, чи не попроситися йому десь на підріток — фотографія вже не годувала так, як колись. Салонів було багато, Юрію полюбився академічний стиль знімків, а люди його розуміли не дуже. А зважаючи на те, що взяв собі помічника, то самому лишалось зарібків хіба на хліб і воду.

Кілька ночей Юргилевич не спав: обдумував те, що відбувалося навколо. Це ж теперка вперше люди об'єдналися добровільно, без примусу, без вказівки. Чи може з того щось вийти?

— Не спите? — перестрів його якимось посеред ночі Стаховський, коли Юрій, змучений безсонням, вийшов надвір.

— Весна, — зітхнув, — зі мною таке буває.

— Безсоння — то один з найлегших слідів війни, — дивився кудись далеко лікар.

Юргилевич смикнувся.

— А ви чого не в постелі? — змінив тему розмови.

— Завтра збираємося вийти громадою на збори. Шиємо прапори. Жінки наші вже потомилися, пальці їм поспухали, от я і йду їм за мазями.

Юрій затагнувся димом, а далі повільно його видихнув:

— Я можу допомогти, — мовив упівголоса.

— Піти за мазями?

— Я можу допомогти шити, — не дивився у бік лікаря колишній капітан.

— Прапори? — звів брову той.

— Прапори, чи що інше — байдуже. Я вмю шити, — знервував Юргилевич. — Ви кажіть, треба вам поміч чи ні?